

ELS VALENCIANS DE 1510

*Edició dels llibres registre 514 BIS i 514 TER
de la secció de Cancelleria Reial de l'Arxiu del
Regne de València.*

RAFAEL VALLDECABRES RODRIGO

A Onofre (*in memoriam*) i Ana Maria, que em donaren la vida

A Teresa María, Maite i Paula, que l'han plenada de goig

ÍNDIX GENERAL

Capítol 1. ELS CENSOS FISCALS

- 1.1 Els censos fiscals abans de l'Era Moderna
- 1.2 Fiscalitat reial i censos fiscals a la corona d'Aragó
- 1.3 Censos de població al País Valencià en època foral

Capítol 2. LES CORTS DE MONTSÓ-VALÈNCIA (1510-1512)

- 2.1 Lloc de celebració, assistents i funcions
- 2.2 Principals acords: El cens de 1510
- 2.3 Finançament de l'oferta reial

Capítol 3. LA NOSTRA EDICIÓ

- 3.1 Descripció de les fonts
- 3.2 Estructura i breu anàlisi de continguts
- 3.3 Normes d'edició i transcripció

Capítol 4. ELS VALENCIANS DE 1510

- 4.1 Sumari de cases del Regne de València
- 4.2 Repartició de la Tatxa: llocs del braç reial
- 4.3 Repartició de la Tatxa: senyors eclesiàstics
- 4.4 Repartició de la Tatxa: llocs del braç eclesiàstic
- 4.5 Repartició de la Tatxa: senyors militars
- 4.6 Repartició de la Tatxa: llocs del braç militar
- 4.7 Nòmina de habitants de la ciutat de València
- 4.8 Nòmina de habitants dels llocs del braç eclesiàstic
- 4.9 Nòmina de habitants de les ciutats i viles reials

Capítol 5. ANNEXOS

- 5.1 Textos: crida pública i carta reial d'urgència
- 5.2 Noms de fonts més freqüents
- 5.3 Noms de musulmans
- 5.4 Cognoms més freqüents
- 5.5 Evolució del número de focs a les senyories laiques (1488-1510)
- 5.6 Estructura de la tatxa a la ciutat de València
- 5.7 Índex toponímic

TAULA DE SIGLES I ABREVIATURES

AMV: Arxiu Municipal de València

ARV: Arxiu del Regne de València

BSCC: Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura

SO: Revista de la Societat d'Onomàstica

p.: pàgina

pp.: pàgines

f.: foli

ff.: folis

ll.: lliures

ss.: sous

ds.: diners

EQUIVALÈNCIES I COTITZACIONS

1 Lliura = 12 sous = 240 diners = 480 mealles

Relació bimetàl·lica or:argent 12:1

1 Florí = 11 sous

1 Real valencià = 18 diners

Nota de l'autor

Al llarg dels temps l'exacció fiscal ha estat una de les formes constants, quasi permanents, d'exercir una dominació efectiva per part de les estructures de poder i control polític sobre les cèl·lules bàsiques d'enquadrament social: família i col·lectius associatius.

Diverses corrents historiogràfiques d'arrel estructuralista i materialista han parlat, gairebé eufèmicament, de procés de redistribució de l'excedent de producció de béns econòmics per descriure la dinàmica dels sistemes fiscals.

Allò que també podríem anomenar, amb to irònic, robatori de les butxaques dels contribuents en nom de Deu o del rei, és cert que no deixa de ser una reinversió adequadament orientada i assessorada cap a la satisfacció de les necessitats dels beneficiats.

La pulsio exactiva ha actuat com a motor de monetització de l'economia (quan hi ha que gastar fan falta diners comptants i sonants) i ha ajudat a la reafirmació i consolidació de les estructures burocràtiques dels estats centralitzats.

Però, interpretada com un flux de trasbalsament del sotmès al dominador, sobretot ha servit per a legalitzar formes mes o menys violentes de subjugació, oportunament justificades des de l'esfera del dret i el pensament polític i teològic.

La civilització sumèria ja en feu un ús exhaustiu de l'aclaparador poder de síntesi i categorització de les llistes. A les tauletes de fang de fa més de 3.000 anys hom pot trobar una màgica possessió de la saviesa, de domini de la natura i el medi, de l'home i la seua activitat. Una nòmina de conceptes,

objectes o persones sembla un conjur d'arrel antropològica on part de la realitat que és citada queda empresonada entre els renglons traçats amb l'obsessió de l'ordenament inalienable, restant patrimoni fàctic del detentor de la relació.

Aquest treball té com a objectiu la publicació d'un llistat amb finalitat fiscal. Hem d'esmortir la indiscreció que suposa destapar, quasi cinc segles després, la identitat dels valencians que varen contribuir a la financiació de les empreses nord-africanes del rei catòlic en 1510.

El pacient lector podrà adoptar diverses estratègies davant el repte d'aprehensió dels continguts d'est llibre. Per combatre la monotonia, nosaltres hem preferit davallar pel vessant d'una imaginària corba geodèsica en l'espai-temps, des de l'observatori d'un poblat bosc d'edificis residencials a les rodalies d'una ciutat murada, rodejada d'una feraç horta. Amb respecte i emoció, hem volgut conèixer personalment els nostres avantpassats, cadascú de "*Els valencians de 1510*".

Vull agrair l'ajuda inestimable que ha suposat per a mi la labor docent que he gaudit, a l'aula i al llibre, de cadascú dels professors del departament d'Història Medieval i de la unitat docent de Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de València. El deute és encara més patent amb els doctors Vicent Pons Alòs, Enric Guinot Rodríguez i Mateu Rodrigo Lizondo, membres de la comissió que avalua el meu treball d'investigació. He intentat replegar els seus nombrosos comentaris i observacions. Un agraïment molt especial per a Antoni Furió Diego, pel seu mestratge, la seua paciència i l'encoratjament permanent que han facilitat sobremanera dur a terme aquesta inusual tasca d'edició documental.

Capítol 1. ELS CENSOS FISCALS

1.1 Els censos fiscals abans de l'era Moderna

El primer cas documentat d'elaboració d'un cens amb finalitat fiscal el trobem a la Grècia dels vespres del període clàssic. Davant l'amenaça de l'avanç militar persa, la ciutat d'Atenes catalitzà la unitat de les ciutats gregues en la lliga de Delos i administrà el seu tresor assenyalant el muntant de la contribució en la defensa militar. Prompte l'aportació hagué de ser dinerària i forçada i el trasllat dels fons a l'Atenes de Pericles en 454 AC finançà les construccions de l'acròpolis. Aquesta guardava gravades en esteles de marbre les llistes de les quotes tributàries i els decrets de valoració dels que, entre 1939 i 1953 Meritt, Wade Gery i Mcgregor han fet una edició crítica.¹

A l'imperi romà en temps d'August es confeccionaren tres censos, testimoni dels quals són als murs del temple d'Ancira, l'anomenat *Monumentum Ancynarum* que reproduïx el text llatí de les *Acta Divi Augusti*. Els *civium romanorum capita* encetaren el problema de la identificació i quantificació de caps fiscals: 4.063.000 (28 a.C.), 4.233.000 (8 a.C.) i 4.937.000 (14 d.C.)².

A l'Europa de les ciutats arruïnades i del comerç i intercanvi reduït a la mínima expressió de l'Alta Edat Mitjana trobem els polítics que ens detallen l'extensió, producció anual, número de serfs, rentes, tributs i prestacions dels tenents, edificacions, material productiu, treballadors i

¹ Cipolla, C.M. *Entre la historia y la economia. Introducción a la historia económica*. Crítica, Barcelona, 1991, pp. 121-123.

² Cipolla, *Ibid.* p. 127.

animals que pertanyen a un senyoriu. El més famós és el de l'abadia de Saint Germain-des-Près, redactat entre 810 i 826, amb 221.080 hectàrees, 35 esglésies, 84 molins i 2.788 famílies³.

Estudiats per Hartman i Volpe i del mateix tipus documental figuren les *abbrevationes* del monestir de Bobbio (segles IX, X i XI), l'inventari de la diòcesi de Luca (890-900), els *breviaria* del monestir de Santa Guilia en Brescia (879-900), la *breve recordationis* de la diòcesi de Tivoli (945) i el *breviarium* del monestir de Santa Cristina di Olona (finals del segle X).⁴

El més extraordinari dels documents fiscals altomedievals és el *Domesday Book*, compilat per Guillem el Conquistador a Anglaterra entre 1085 i 1086, amb la llista i descripció de totes les propietats, rendes, treballadors, animals i molins. Són dos volums de 388 folis (el *Great*, a doble columna) i 450 folis (el *Little*, amb els condats d'Essex, Norfolk i Suffolk, a simple columna) i foren transcrits per orde del Parlament britànic en 1744. Els originals es troben al Public Record Office de Londres.⁵

La fase expansiva que obri el mil·lenari té les ciutats i el burgès com a eixos dinamitzadors i les empreses político-militars de les Creuades, *el Drang nach Osten* i la recuperació del territori ibèric com a motors d'una administració pública en procés de consolidació i centralització. La guerra, la diplomàtica, la festa i l'encunyació de moneda són les funcions principals dels governs. L'aparell impositor es desenvolupa per finançar la guerra adoptant les formes d'impostos personals directes per càpita o per unitat domèstica, sobre la riquesa o la renda, i els indirectes sobre la producció i el consum.

Quatre dels exemples baixmedievals més notoris de censos per a la imposició directa són *L'etat des paroises et des feux* (edició crítica de Lot en

³ Cipolla, *Ibid.* pp. 131-132.

⁴ Cipolla, *Ibid.* p. 133.

⁵ Cipolla, *Ibid.* p. 136.

1939, 24.150 parròquies i 2.411.149 focs a la França de 1328), l'impost de capitació anglés de 1377 (1.355.555 majors de 14 anys amb l'excepció dels comtats de Durham i Chesire), el *estimi* de Florència, Pisa, Pistoia i Arezzo (detall de patrimoni, ingressos, terres, animals, certificacions de deute públic, inversions industrials, manobreres i bancàries de 60.000 famílies, estudiat per Herlihy i Klapisch-Zuber en 1978) i el cens de Castella ordenat per Felip II per recaptar huit milions de ducats, després de la desfeta de la *Armada Invencible*, aprovats en les Corts de 1588-90 (1.148.675 veïns segons Ruiz-Martín, editat per González en 1829)⁶. És en aquesta tipologia on hom insereix els fogatges a la Corona d'Aragó, com el cens de 1510 que publiquem.

Quan al gravamen sobre tràfec portuari de mercaderies Cipolla destaca les fonts seriades dels casos anglés (*Ancient, New i Cloth Custom* registrats a la sèrie *Exchequer Enrolled Customs Account (1275-1574)*, publicats en el període 1453-1490 per Childs en 1966), anseàtic (Bang i Korst publicaren, entre 1906 i 1953, 3.200 pàgines amb taules resum dels 924.787 naus que travessaren l'estret del Sund entre 1497 i 1783) i espanyol (registres del comptador de la *Casa de Contratación de las Indias y de Canarias y de las otras islas*, amb el nom de les naus, el seu capital i port de destinació del tràfec amb Amèrica des de 1504 fins a 1783, estudiats per H. i P. Chaunu)⁷. A l'arxiu del Regne de València, seccions Varia i Batlia, es troben registres de l'impost duaner marítim valencià al segle XV en les sèries de *Coses Vedades i Peatge de la Mar*⁸.

⁶ Cipolla, *Ibid.* pp. 139-144

⁷ Cipolla, *Ibid.* pp. 144-159.

⁸ Vegeu Guiral-Hadziiossif, J., *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV (1410-1425)*. Alfons el Magnànim, València, 1989, pp. 31-40.

1.2 Fiscalitat reial i censos fiscals a la corona d'Aragó

Volem en aquest apartat resumir els trets fonamentals de l'evolució de la fiscalitat reial a la corona d'Aragó baixmedieval que tingueren alguna relació amb l'elaboració de censos fiscals.

Durant el segle XII els drets fiscals de la monarquia derivaven del seu domini senyorial sobre el territori patrimonial i la jurisdicció sobre les minories jueves i mudéjar. Ja al segle XIII Pere II, sobre la base del reconeixement tradicional del moviment de Pau i Treua, adaptà el dret del *monetaticum* fins renovar-lo en un compromís de no alteració de la moneda a canvi d'un impost per atendre les necessitats bèl·liques. Conegut com bovatge a Catalunya, monedatge a Aragó i morabatí a València, escampa des de 1205 el seu abast a tot el territori de Catalunya i la base imposable era funció de les propietats mobles, immobles i semovents, encara que era recaptat de manera irregular (al menys una vegada en cada regnat) ⁹.

Jaume I fixaria en 1266 la col·lecta d'un morabatí (set sous) cada sis anys, pagador per tots els valencians que disposaren de béns per valor superior a 105 sous. La recaptació d'aquest impost donà lloc a la periòdica redacció dels llibres del morabatí, dels que se conserva documentació a l'arxiu de la Corona d'Aragó (secció Reial Patrimoni) i a l'arxiu del Regne de València (seccions Reial, Mestre Racional i Varia) per als anys 1385, 1572, 1584, 1686 i

⁹ Sesma Muñoz, J.A, "Las transformaciones de la fiscalidad real en la baja Edad Media", *El poder real en la Corona de Aragón (Siglos XIV-XVI)*. XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Jaca, 1993). Zaragoza, 1995, I, pp. 238-242.

1704 i cada sis anys per als períodes 1355-1373, 1397-1511, 1523-1553, 1596-1674. Hom trobarà la indicació de les fonts, el seu estudi i la publicació del número de contribuents de cada lloc a la tesi doctoral inèdita de Pedro López Elum¹⁰.

L'escalada de la guerra a finals del segle XIII provoca l'endeutament d'Alfons III amb els seus banquers, abocant Jaume II a la venda del patrimoni reial i a l'augment de la pressió fiscal, contestada per nobles, eclesiàstics i ciutadans, que varen veure incrementada la seua autonomia. Els estaments obtingueren el compromís reial de reunir les corts periòdicament per tal d'ordenar la recaptació i assegurar la inversió i control de les demandes monetàries de la corona. Els municipis començaran a estructurar la seua particular font d'ingressos obtenint privilegis reials per a la recaptació de cises¹¹.

Les reunions de corts durant els regnats de Jaume II i Alfons IV serviren de preparació al de Pere IV, que farà front a la defensa de Gibraltar, la guerra de Mallorca, la campanya del Roselló, el conflicte amb Gènova, la revolta de Sardenya i la guerra amb Castella. Amb l'increment de les necessitats reials els consells municipals establiran un mètode impositor, exigint una administració continuada que prompte utilitzarà l'endeutament garantit pels béns col·lectius: l'emissió de violaris i censals beneficiarà els inversors i redistribuirà la riquesa i l'obligació del pagament de pensions fixarà

¹⁰ López Elum, P., *El impuesto del morabatí, su base económica y sus aplicaciones demográficas. Datos para su estudio (siglos XIII-XVII)*. València, 1970, pp. 334-566. L'autor consigna l'existència de relacions parcials de veïns per als segles XIV i XV al següent volums de la secció *Varia*: 12 (per a 1391) 89, 161, 181 i 186 (1421); 36, 184, 517, 927, 930 i 948 (1433), 477 i 946 (1445); 187, 494 i 949 (1475). Antoni Furió Diego prepara l'edició del morabatí de la ciutat de València en 1355 trobat a la Arxiu de la Corona d'Aragó.

¹¹ Sesma, *Op.cit.* pp. 247-252.

el mecanisme de la fiscalitat municipal. La guerra dels dos Peres coincidí amb manifestacions de crisi econòmica forçant la convocatòria de corts generals a Montsó a finals de 1362, el gran triomf de les quals fou l'establiment i ordenació de les generalitats, punt d'embranchada de la Diputació del General, institució que amb el temps assolirà la representació política de cada territori, encarregada de regular el cobrament i atendre les despeses de la recaptació dels nous impostos indirectes, que deixaven poques ocasions a l'exempció fiscal¹².

Per últim, el desbordament de les garanties dineràries constituïdes amb els ingressos periòdics obtinguts per l'arrendament de les recaptacions regionals de generalitats farà que durant el segle XV el rei recorra constantment a donatius, articulats en ofertes de cort i préstecs demanats a nobles i municipalitats. Serà l'impuls definitiu de la fiscalitat municipal que acabarà atrapada en una creixent refinanciació del deute públic en les fronteres de la fallida de pagaments.

Mentre que la gestió de les generalitats desenvolupa les estructures hisendístiques regionals, el compartiment o fogatge és una fórmula d'exacció simple i directa, que no atén a la capacitat econòmica individual, facilita el repartiment per braços i beneficia tant el monarca, per la seua rapidesa i escasses despeses de gestió, com a les grans fortunes dirigents, per afectar-los molt poc una taxació igualitària.

¹² Sesma, *Ibid.* pp. 266-276, 281-284.

Fins a l'establiment de la dinastia trastàmara i com a conseqüència d'un acte de cort s'utilitza el fogatge com a instrument de recaptació fiscal al Regne de València en les següents ocasions¹³:

Lloc, Anys	Part de l'oferta en compartiment	Església	Militar	Reial
València, 1358	500 genets per a la guerra dels dos Peres	45	265	190
València, 1360	130.000 lliures per a la defensa d'Oriola			
Montsó, 1362-1363	53.000 lliures per a la defensa del territori	13.000	15.000	25.000
Sant Mateu i València, 1369-1370	28.000 lliures per nodrir 200 genets i 100 llancers davant el temor de guerra amb Castella	4.985	9.265	13.750
València, 1371	25.000 florins per al conflicte amb Gènova sobre Sardenya			
Vila-real i València, 1373-1374	Prèstec de 13.333,33 florins pel manteniment de tropes als conflictes sard i castellà			
Montsó, 1375-1376	Part de 68.900 lliures per frenar l'amenaça angevina a Mallorca, Roselló i Sardenya.			
Montsó, Tamarit i Fraga, 1382-1384	Part de 60.000 florins pel manteniment de tropes a Sardenya i Sicília			
Montsó, 1388-1389	15.000 florins pel manteniment de tropes als conflictes sard i rossellonés			
1401-1407	1.315.773 ss. 4 dr. Recaptats en 1404-1409	219.295 ss. 6 ds.	438.591 ss. 2 ds.	657.886 ss. 8 ds.

Sota el regnat d'Alfons V i Joan II es pagaren per compartiment les següents contribucions¹⁴: 440.000 sous (1419), 780.000 sous (1429),

¹³ Dades extretes de Muñoz Pomer, R.M. *Orígenes de la Generalidad Valenciana*. València, 1987, pp. 54-183.

¹⁴ Kùchler, W., *Les finances de la Corona d'Aragó al segle XV (regnats d'Alfons V i Joan II)*. Edicions Alfons el Magnànim, València, 1997, pp. 168-169.

1.166.000 sous (1437-38), 660.000 sous (1446), 440.000 sous (abril de 1463), 75.000 sous (setembre de 1463) i 240.000 sous (1473). La clau fixa de distribució entre els braços era 1/6 (eclesiàstic), 1/3 (militar), 1/2 (reial), contribuint la ciutat de València amb 1/4 del total. Els intents senyoriais en 1463 per rebaixar la seua contribució fins el 30% va ser rebutjada per l'estament eclesiàstic que sortia perjudicat¹⁵. Durant tot aquest període i malgrat la intenció d'actualització de Martí l'Humà en 1404 es va fer servir una relació de focs de les ciutats i viles reials composada en 1362, com ja assenyalaria Pedro López Elum¹⁶.

Finalment Ferran II utilitzarà el compartiment, modificant les proporcions (7:21:22) per afavorir a les ciutats i viles reials i elaborant nous censos¹⁷:

Lloc, Any	Part de l'oferta en compartiment	Església	Militar	Reial
Tarassona-Oriola, 1484-1488	125.000 lliures per a la guerra de Granada	17.500 Ll.	52.500 Ll.	55.000 Ll.
Montsó-València, 1510-1512	60.000 lliures per a les campanyes del nord d'Àfrica	8.400 Ll.	17.200 Ll.	17.200 Ll.

Durant el regnat del rei catòlic es confeccionà el cens d'Aragó de 1495, treballat per Antonio Serrano¹⁸ i el cens de Catalunya de 1497, transcrit per Josep Iglésies¹⁹.

¹⁵ Kùchler, W., *Ibid.* pp. 156 i 166-167.

¹⁶ López Elum, P., *Op.cit.* pp. 568-575. La relació datable en 1362 que conté més llocs de senyoria reial, amb algunes xifres rodones sospitoses d'ulterior actualització, és la publicada a la nota 27 de la pàgina 165 de la citada obra de Kùchler.

¹⁷ Belenguer Cebrià, E., *València en la crisi del segle XV*. Edicions 62, Barcelona, 1976, pp. 191-195 i 265-269.

¹⁸ Serrano Montalvo, A., *La población de Aragón según el fogaje de 1495*. 2 vols. Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 1995-1997.

1.3 Censos de població al País Valencià en època foral

Amb motiu de diverses subvencions municipals atorgades al rei es conserven a l'Arxiu Municipal de València les anomenades tatxes reials dels anys 1513, 1528, 1542, 1547 i 1552²⁰, les quatre darreres vinculades a sessions de corts de Carles I. Totes elles relacionen els veïns de la ciutat de València, estructurats per gremis i parròquies.

Després de declarar Carles I, en 4 d'abril de 1525, vàlid el bateig rebut i amb la finalitat pastoral d'erecció d'esglésies per als nous conversos, el frare franciscà Bartolomé de los Àngeles realitzà en 1527-1528 uns itineraris de predicació i redactà un llistat del número aproximat de focs dels llocs moriscos²¹.

El matemàtic Jeroni Munyoç va traçar un mapa del Regne entre 1565 i 1572 que conté la relació de pobles amb la quantitat de focs i la seua classificació estamental (reialenc, senyoriu) i religiosa (cristians vells o nous).

¹⁹ Iglésies, J., *El fogatge de 1497: estudi i transcripció*. Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1992.

²⁰ AMV, K³-1, K³-3, K³-4, K³-5, K³-6.

²¹ Salvà y Ballester, A., "Los moriscos valencianos en 1527 y 1528". *BSCC XVI* (1935) pp. 365-376. L'article del senyor Salvà quedà reduït a la seua primera part per motiu de la guerra civil, privant-nos del detall de la resta de llocs de moriscos, feina que deurà completar-se consultat el manuscrit inèdit de la Biblioteca Universitària de València: *Manifiesto de las predicaciones de Fr. Bartolomé de los Angeles (1525-1528)*. Salvà ja relaciona 123 localitats pertanyents a 21 tèrmens: vall d'Alfàndec, Gandia, Oliva, Vilallonga, Palma, Llutxent, Pobla del Duc, Ràfol, Bèlgida, Albaida, Benigànim, Olleria, Xàtiva, Canals, Castelló de Xàtiva, Ènova, Riola, Llaurí, Cullera, Carlet i Llombai.